

ביקור הנשיא ראיסי בסוריה: סיכום ומשמעויות

רז צימט, כרמית ולנסי וסימה שיין | 15 במאי, 2023 | גיליון 1724

ביקור נשיא איראן אברהים ראיסי בסוריה העניק לאיראן הישג משמעותי שכן היווה מבחינתה גם תשובה לתהליך הנורמליזציה בין ישראל לבין מספר מדינות ערב. הביקור, שהוצג על ידי שתי המדינות כמפגן של אחדות במציאות אזורית משתנה וכביטוי לניצחון "ציר ההתנגדות", התקיים על רקע שיפור הקשרים בין איראן וסוריה למדינות ערביות, העימות בין ישראל לאיראן על אדמת סוריה והמאמץ האיראני להגביר את התיאום בין רכיבי "ציר ההתנגדות". במוקד הביקור עמדו גם מאמצי איראן לקדם את שיתוף הפעולה הכלכלי והמסחרי עם סוריה, החיוני עבור טהראן לנוכח מצבה הכלכלי המחמיר. הפגנת הלכידות בין שתי בעלות הברית האסטרטגיות מספקת עדות נוספת לכך שהרחקת משטר אסד מאיראן אינה מציאותית בעת הנוכחית. עם זאת, המבחן האמיתי להצלחת הביקור טמון ביכולתה של איראן לנצל כדי לקטוף פירות מעשיים, במיוחד במישור הכלכלי.

נשיא איראן, אברהים ראיסי, קיים ב-2-3 במאי ביקור רשמי בסוריה בראש משלחת רמת דרג, שכללה את שרי החוץ, ההגנה, הנפט והתחבורה. זהו ביקור ראשון של נשיא איראני בדמשק מאז ביקור הנשיא מחמוד אחמדינז'אד בראשית 2010. איראן וסוריה כאחת הציגו את ביקור ראיסי כמפגן של אחדות במציאות אזורית משתנה וכביטוי לניצחון "חזית ההתנגדות" בהובלת איראן וסוריה, לאחר 12 שנים של מלחמת אזרחים. מקורבי הנשיא ראיסי חזרו והגדירו את הביקור כסימן לניצחון האסטרטגי של הרפובליקה האסלאמית באזור וכנקודת מפנה ברמה האזורית.

ואכן, ביקור ראיסי בסוריה התקיים על רקע מספר תהליכים אזוריים משמעותיים ביותר. ראשית, שיפור הקשרים בין איראן וסוריה לבין מספר מדינות ערביות, ובראשן ערב הסעודית. בחודשים האחרונים הואצה מגמת ההסדרים במזרח התיכון עם ההסכם לחידוש הקשרים בין איראן לערב הסעודית, חידוש היחסים הדיפלומטיים הצפוי בין ערב הסעודית לסוריה, שנותקו לפני למעלה מעשור וכן ההחלטה להשיב את סוריה לשורות הליגה הערבית לאחר שהודחה ממנה בתחילת מלחמת האזרחים. בנוסף, נמשך תהליך התקרבות בין איראן וסוריה לבין מדינות ערביות נוספות, בהן איחוד האמירויות, ירדן ומצרים. בראיית איראן, תהליכים אלה מספקים הזדמנות להפגת המתחויות בעולם הערבי, ובינה לבין מדינות ערב - תהליך שטומן בחובו לצד הזדמנויות פוליטיות חשובות גם פוטנציאל להישגים כלכליים.

טהראן רואה בתהליך זה ביטוי להכרה מצד מדינות ערב הסוניות בניצחוננו של הנשיא בשאר אל-אסד במלחמת האזרחים. משתנה לטובתה. זאת ועוד, לאיראן אינטרס ברור לסייע לביסוס משטר אסד בשטחים שבשליטתו, ולשם כך נדרש מימון רב הנמצא ברשות מדינות המפרץ. לצד זאת, בטווח הרחוק יותר, מימוש הכוונות לחידוש יחסים כלל-ערבי עם דמשק עלול, בראיית איראן, לאפשר לאסד יכולת תמרון משופרת בין מספר רב יותר של שחקנים וכך לצמצם את תלותו באיראן. לפיכך, טהראן חותרת להבטיח את האינטרסים החיוניים שלה גם בעידן ההסדרים במזרח התיכון תוך ניצול הביקור להעברת מסר ברור, הן כלפי העולם הערבי והן כלפי יריבותיה, ובמיוחד ישראל, בנוגע לעוצמת השותפות האסטרטגית והמחויבות ההדדית בינה לדמשק.

גורם נוסף ברקע הידוק היחסים בין איראן לסוריה הוא העימות בין ישראל לבין איראן על אדמת סוריה במסגרת המב"ם. בחודש האחרון גברו תקיפות ישראל בסוריה למניעת התבססות צבאית איראנית בשטח המדינה ולמניעת העברות אמל"ח לחזבאללה. בראשית אפריל נרשמה עליית מדרגה מסוימת בעימות, עם הפלתו על ידי צה"ל של מל"ט איראני, ששוגר מכיוון סוריה לשטח ישראל - ככל הנראה בתגובה למותם של שני קצינים במשמרות המהפכה בתקיפת צה"ל בסוף מארס באזור דמשק. חרף תקיפות צה"ל בסוריה, לא חדלו איראן והמיליציות השיעיות הפועלות בחסות משמרות המהפכה מפעילותן, גם אם תוך שינויי היערכות: לאחרונה דווח על הקמתן של שתי מיליציות פרו-איראניות מקומיות חדשות בעיר אל-מיאדין שבמזרח סוריה. ניתן לראות בכך ביטוי למאמץ איראני מתמשך לחזק את המיליציות המקומיות הנאמנות לה ולהישען יותר ויותר על לוחמים סורים מקומיים, כתחליף לנוכחות איראנית ישירה, באופן שיקשה על ישראל לטעון שהיא מותקפת על ידי כוחות איראניים.

במקביל ניצלה איראן את טיסות הסיוע לנפגעי רעידת האדמה, שפקדה את סוריה בפברואר 2023, כדי לתגבר את העברת הנשק לסוריה שכללה, ככל הנראה, גם מערכות וציוד לשדרוג יכולות ההגנה האווירית של סוריה. נראה שהצטרפות שר ההגנה האיראני, מוחמד-רזא אשתיאני, לביקור ראיסי, וכן פגישתם עם מפקדי מיליציות המזוהות עם כוח קודס בסוריה הן עדויות נוספות לכוונה להעמיק את שיתוף הפעולה הצבאי והביטחוני בין המדינות על רקע המשך התקיפות הישראליות.

בנוסף, איראן מובילה מאמץ להגביר את התיאום בין רכיבי "ציר ההתנגדות" ולבסס את הנרטיב של "אחדות הזירות", שהתעצב על רקע ההסלמה סביב אירועי הר הבית במהלך הרמדאן. ירי הרקטות משלוש זירות: עזה, לבנון וסוריה, מנוצל היטב על ידי איראן ושלוחיה כהזדמנות לביסוס מאזן ההרתעה מול ישראל. על רקע זה התקיים המפגש בדמשק בין ראיסי לראשי הפלגים הפלסטינים, ובראשם מנהיג הג'האד האסלאמי הפלסטיני, זיאד אל-נח'אלה, ובכיר חמאס, ח'ליל אל-חיה, שבמהלכו שב והדגיש נשיא איראן את מחויבות הרפובליקה האסלאמית להמשך "ההתנגדות למען שחרור ירושלים". כמו כן נפגש ראיסי בדמשק עם משלחת רמת דרג של חזבאללה. המאמץ האיראני להפגין בפומבי את חיזוק הקשרים עם "ציר ההתנגדות"

ניכר גם בביקוריו האחרונים של מפקד כוח קודס במשמרות המהפכה, אסמאעיל קאא'ני, בדמשק ובלבנון וכן בביקורו של שר החוץ האיראני, חוסיין-אמיר עבדאללהיאן, בלבנון בסוף חודש אפריל.

לצד סוגיות צבאיות-אסטרטגיות אלה, נראה כי במוקד הביקור עמדו גם מאמצי איראן לקדם את שיתוף הפעולה הכלכלי והמסחרי עם סוריה. במהלך הביקור חתמו שני הנשיאים על מזכר הבנות משותף לתוכנית לשיתוף פעולה אסטרטגי, וכן על חמישה עשר הסכמי שיתוף פעולה בתחומים שונים, לרבות חקלאות, משאבים טבעיים, תחבורה, אזורי סחר חופשי, נפט, תקשורת וטכנולוגיה. נשיא איראן הדגיש, כי איראן נחושה לפתח את הקשרים בינה לבין מדינות האזור וכי מזכרי ההבנה, במיוחד בתחום הכלכלי והמסחרי, משרתים את טובת שתי המדינות. תחומים אלה קריטיים לטהראן בשל המצב הכלכלי המחמיר באיראן.

הצורך בשיקום הכלכלה ההרוסה של סוריה בתום מלחמת האזרחים מספק לכאורה לאיראן הזדמנות להעמיק גם את אחיזתה הכלכלית במדינה זו. בשנים האחרונות התקיימו מגעים בין בכירים משתי המדינות במטרה לקדם שיתוף פעולה בין חברות איראניות וסוריות בתחומים כלכליים מגוונים. גם בביקורו של הנשיא אסד באיראן, שנערך לפני שנה, היווה שיתוף הפעולה הכלכלי בין המדינות נדבך מרכזי בשיחות והכשיר את הקרקע לשורת הסכמים בתחומי התעשייה, ההון, האנרגיה, התחבורה, הבינוי והמסחר. אולם, חלק גדול מההסכמים, שנחתמו בין שתי המדינות, נותרו על הנייר ובאיראן נשמעת ביקורת גוברת על התנהלות משטר אסד הממשיך, לטענת בכירים כלכליים איראנים, להטיל מגבלות על יבוא סחורות איראניות למדינה ומעדיף יבוא סחורות מטורקיה. זאת, חרף ההסכמים ועל אף קו אשראי בסך מיליארדי דולרים, שאיראן העניקה לסוריה בעשור האחרון, וגם למרות העוינות כלפי טורקיה הכובשת שטחים בצפון סוריה. עם זאת, בעקבות ביקור ראיסי בדמשק, ראש לשכת המסחר המשותפת לאיראן ולסוריה, פהד דרויש, הביע אופטימיות בנוגע לעתיד הקשרים הכלכליים בין המדינות. בריאיון ליומון הסורי הממסדי אל-וטן אמר דרויש, כי ההסכמים יאפשרו הקמת חברות משותפות, שבעזרתן תוכל סוריה לשלם את חובותיה לאיראן דרך קווי האשראי באמצעות רווחים מהפרויקטים המשותפים.

בסיכומו של דבר, איראן וסוריה יכולות להציג את הביקור כהישג מדיני משמעותי וכביטוי נוסף למערכת היחסים האסטרטגית והיציבה ביניהן. איראן מצידה ממשיכה לראות בסוריה "עומק אסטרטגי" ורכיב חיוני ב"ציר ההתנגדות" ובנתיב העברות האמל"ח לחזבאללה, שהוא עבודה בעל חשיבות גיאו-פוליטית וביטחונית רבה. מפגן הלכידות האיראנית-סורית מספק עדות נוספת לכך שהשאיפה של ישראל ומדינות ערב הסוניות להרחיק את משטר אסד מאיראן אינה מציאותית בעת הנוכחית.

עם זאת, המבחן האמיתי להצלחת ביקורו של ראיסי בדמשק טמון ביכולתה של איראן לנצל כדי לקטוף פירות מעשיים, במיוחד במישור הכלכלי. לנוכח המשבר הכלכלי החרף באיראן ובסוריה, הסנקציות הכלכליות המוטלות על שתי המדינות, חתירת משטר אסד לשוב לעולם

הערבי והמשך הפעילות הצבאית הישראלית על אדמת סוריה, קיים ספק במידת יכולתו של הביקור לחולל קפיצת מדרגה משמעותית נוספת ביחסים בין איראן לסוריה. מכל מקום, ביקור הנשיא – לצד שורת ההתפתחויות האזוריות האחרות – מציב את איראן במאזן הישגים משמעותי שמהווה מבחינתה גם תשובה לתהליך הנורמליזציה של ישראל עם האמירויות, בחרין ומרוקו.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט